

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 március Ról-ról

Petó Iván: Hogyan laktak gazdagék? (Somlai Tibor: Volt és nincs. Nagypolgári és arisztokrata enteriőrök 1900–1945. Budapest, 2012, Corvina.)

Somlai Tibor könyve, amely a 20. századi magyar enteriőrművészet irányzatairól szóló sorozatának harmadik darabjaként jelent meg, mélyebb, igényesebb, mint a szélesebb közönségnek szánt múltidéző képeskönyvek többsége.

Szemben a korábbi két kötettel, ahol a szerző stílusirányok alapján csoportosított enteriőröket, most egy társadalmi réteg kerül a középpontba, s az ő otthonaik esetleges, bár meglepően homogén lakásbelsőivel ismerkedhet meg az olvasó.

A szerző hangsúlyozza, hogy nem tudományos művet, hanem személyes hangú, ismeretterjesztő munkát tartunk a kezünkben, de az avatott szakértő oldott hangú leírásaival, magyarázataival mondja el, mit láthatunk és mit kell észrevennünk, amire laikusként esetleg nem figyelünk fel. Ugyanakkor olykor túlértékeli a lehetséges olvasó tájékozottságát. Az építészeket, belsőépítészeket eleve ismertnek feltételezi (Falus Elek, Málnai Béla, Kozma Lajos, Lajta Béla, Vágó József, Joseph Hoffmann stb.). Vagyis megérte volna a meglévő névmutatót annotálással kiegészíteni, már csak azért is, mert az enteriőrök tulajdonosairól sokszor leírja, máskor viszont nem a minimális tudnivalókat. Például az Edelsheim–Gyulai-ékről nem közli, hogy Horthy menyének rokonságáról van szó, vagy az egyik legeredetibb enteriőrt és villát Andaházy-Kasnya Béláné tulajdonaként, mellékesen Grünwald-villaként említi, de Andaházyról nem mond semmit, Grünwaldról is csak annyi tűnik ki egy fél mondatból, hogy ő építtethette a házat.

Címe szerint a könyv 1900-tól 1945-ig dolgozza fel témáját. Az időhatárok, az enteriőrök évszámai itt meglehetősen flexibilisek, hiszen olykor pontosan tudható, hogy mikor rendezték be a bemutatott lakásokat, olykor a bútorok, épületek készítésének időpontja is ismert, máskor meg csak a könyvben sorakozó fényképek születésének dátuma biztos, vagy még az sem. Ráadásul az e kötetben látható lakásbelsőik többsége szinte kortalan, a szónak abban az értelmében, hogy akár 50 vagy 100 évvel korábban is ugyanezek vagy hasonló bútorok, dísz tárgyak fordulhattak elő a hasonló méretű, funkciójú villákban, kastélyokban, lakásokban, persze részben más festményekkel, elektromos világítás, telefon stb. nélkül. Mindenesetre az enteriőrök zöme a két háború közötti világról szól, s ezt csak erősíti, hogy az ingatlanok tulajdonosát a szerző az 1942-es állapot szerint adja meg.

A bemutatott összesen 46 helyszínből csupán három enteriőr modern, ha ezen Somlaihoz hasonlóan a két háború közötti kor újító törekvését, a Bauhaus követőit értjük, de egy közülük is „jogtalanul” került a kötetbe, hiszen a kétszobás, ismeretlen helyen lévő, ismeretlen tulajdonosú

lakást nem valószínű, hogy arisztokrata vagy nagypolgár használta volna, rangját csak az adja, hogy Kozma Lajos tervei alapján építették át és rendezték be. Ha az enteriőröket valóban az 1900-as időhatárral szemléljük, akkor a már említett Grünwald-villát is a modernek közé lehetett volna sorolni, hiszen a maga idején az art deco is szakított a konzervatív ízléssel. Ez nem változtat a szerző megállapításának indokoltságán, miszerint a vagyoni hierarchia csúcsán lévő építetők igazodtak a hazai konzervatív korszakhoz. Mint írja, száz megrendelő közül legfeljebb egy választott modern, korszerű épületet, tervezőt, s még rosszabb volt az arány az enteriőr kialakításában. Illusztrálja is, hogy a kevés modern villát építetők egyike korábbi lakása elavult műbútorával rendezte be új otthonát.

Az egyik kísérőtanulmány viszont megértően jegyzi meg: a történelmi stílusok szeretetét hiba lenne visszahúzóknak, haladásellenesnek tekinteni, mert ezt a jó értelemben vett konzervativizmust igazolja a becsült értékek átmentésének, megőrzésének vágya, amely a Trianon utáni Magyarországon érthetően felerősödött. Ezzel szemben aligha vitatható, hogy a hagyományőrzés mellett a hazai viszonyokat meghatározó hamis, hazug historizálás is komoly szerepet játszott a vagyonos osztályok ízlésének alakulásában, hiszen az enteriőrök megrendelői, birtokosai között felemelkedő értelmiségiek, művészek, kapitalisták is voltak, akik nem kötődtek közvetlenül a történelmi stílusokhoz.

„Manapság – írja a szerző – sokszor lehet olyan hirdetést olvasni az újságokban, hogy »kétszoba-hallos nagypolgári lakás« eladó.” A nagypolgári lakás gyakran a családfő munkahelyeként is szolgált, így – olvashatjuk ugyanott – nem voltak ritkák a hat-nyolc szobások mellett a tíz-tizenkét szobás lakások sem. Bár a kétszobás nagypolgáriság valóban tréfának hat, azért a „nem volt ritka” meglehetősen nagyvonalú állítás, hiszen tudjuk, hogy például 1930-ban a valamivel több mint 198 ezer budapesti bérlakásból alig több mint 4500-ban volt öt vagy több, s mindössze 67-ben volt nyolcnál is több szoba.

Az enteriőrök fotóinak hozzávetőleg fele közgyűjteményekből, másik fele családi albumokból származik, tudniillik Somlai eleve korlátot teremtett a maga számára, amikor úgy döntött, hogy nem vagy kevésszer publikált képeket kíván közzétenni. Az érthető törekvést, hogy kutatásaiból újdonságokat mutasson be, csak korlátozottan lehetett öszszehangolni ismeretterjesztő szándékával: „Célom egy olyan képeskönyv létrehozása volt – írja a Bevezetőben –, amely bemutatja a mostani és a következő generációknak egy olyan letűnt magyar világ és társadalmi osztály életkörülményeit, mely tőlünk nyugatra megmaradt, nálunk azonban visszahozhatatlanul eltűnt, volt, nincs!” Valójában inkább érdekes és tanulságos adalékokat kapunk, a nagypolgárság és arisztokrácia életkörülményeinek dokumentálásához nagyon sok elem hiányzik e munkából.

A szalonok, ebédlők, háló- és dolgozószobák mellett néhány impozáns és olykor a lakószobákhoz képest modern fürdőszobáról még vannak képek, de a Fillér utcai, mai angol követségi rezidenciául szolgáló, egykori Scitovszky-villa az egyetlen a könyvben, ahol az elegáns otthonhoz tartozó kamrát és a konyhát, pontosabban utóbbi sarkát és nem a funkcionális részeit láthatjuk. Néhány helyen Somlai felhívja a figyelmet az étellifre, de a megcélzott mostani és a következő generációk legfeljebb csak ráébredhetnek e könyv alapján, hogy a villákban, kastélyokban, de a nagypolgári lakásokban sem tekintették a konyhát szervesen a lakáshoz tartozónak, ott a személyzet munkálkodott. A villákban a konyha általában a szuterénben kapott helyet, s ezen a szinten lakott a háztartáshoz nélkülözhetetlen személyzet is, amit a bemutatott korszakban természetesnek tekintettek. A belvárosi nagypolgári lakásokat befogadó bérházakban a személyzet Magyarországon többnyire a lakáson belül, a cselédszobában lakott (Párizsban például inkább a padlástérben kialakított helyiségben), de külön lépcsőn és bejáraton, az úgynevezett cselédlépcsőn és a cselédbejáraton közlekedett. Mindez ma már nem evidencia, de hozzátartozik a *volt és nincs* életmódhoz, láthatatlanul is az

enteriőrökhöz.

De nemcsak a személyzeti traktus hiányzik a könyvben bemutatott lakásbelsőkből, hanem – s ez meglepőbb – a gyerekek világa is, egyetlen furcsa kép kivételével, ahol Varsányi Irén látható a lakása előterében (!) elhelyezett iskolapadban tanuló két gyermekével. És nem valószínű, hogy azért nem látunk gyerekszobákat, mert a többségében beállított, steril képekkel egykor, amikor az enteriőröket fotózták, nem tudták volna összeegyeztetni a gyerekek lakhelyének bemutatását, hiszen a gyerekbútorok többnyire a felnőttekének kicsinyített másai voltak. Ha némi magyarázatot keresünk, biztos szerepe van e hiányban annak, hogy a gyerekek és szülők viszonya alapvetően más, sokkal hierarchizáltabb, távolságtartóbb volt ebben a világban, mint ma. A gyerek nem, vagy csak kis részben folyt bele a felnőttek életébe, a vagyonos osztály gyermekeit a különböző rangú személyzet terelgette, nevelte, még a közös étkezés is ritkaságszámba ment. Egyebek között az 1935-ben született Vázsonyi Vilmos számol be ilyesmiről, s tőle tudható, hogy a jómódú, felvilágosult, liberális családban gyerekként ő csak a cselédbejárót használhatta.

Az életmód vagy a vagyoni helyzet teszi-e a nagypolgárt? Az említett Vázsonyi Vilmos például nem sorolta családját a nagypolgárok közé, holott ha maradtak volna képek tízszobás, Liszt Ferenc tér – Paulay Ede utca sarkán lévő lakásukról, nyilván bekerülhettek volna e könyvbe. Valószínűleg minden egzakt meghatározás nélkül is igaza van, amikor valódi nagypolgárnak a Hatvanyakat, Ullmannokat, Herczogokat nevezi, s nem kétséges, hogy a kötetben szereplő Vida Jenő vagy Kornfeld Móric, Goldberger Leó is közéjük tartozott. Ugyanakkor, függetlenül attól, hogy a kívül-belül Kozma Lajos tervezte Magyar-villa felépítése, berendezése jelentős anyagi erőt igényelt, s mint a kevés modern épület és enteriőr egyike megérdemli a szerző figyelmét, az egykori megrendelő inkább tartozott a felső középosztályhoz, mint a nagypolgárok közé. Hasonló a helyzet másokkal is, mint például bizonyos dr. Eörsi Istvánnal, a Weiss Manfréd Művek jogtanácsosával vagy Kemény Simon költővel és feleségével, Újfalussy Rozália színésznővel, akiknek a lakásával szintén megismerkedhetünk.

Az arisztokrata gyűjtőnév használata is hagy kétségeket maga után. Egy gróf nem feltétlenül arisztokrata. A cím például csak részben volt örökletes, és az 1885-ös főrendiházi reform után az országgyűlési tagsághoz már önmagában nem is volt elegendő. Ismert, hogy a trianoni döntéssel Romániában maradt és így elvesztett birtokai révén számos történelmi főúri család anyagi helyzete radikálisan romlott. Bethlen István vagy Teleki Pál jövedelmi viszonyai például jóval szerényebbek voltak, mint sok, kevésbé veretes családból származó grófé vagy polgáré. Horthy, akinek kenderesi kastélybelsőiről közöl képeket a könyv, nem volt arisztokrata, ha lehet, még kevésbé nagypolgár, de az uralkodó elit tagjaként lakásának helye van egy ilyen kiadványban. Mint ahogy menyé felsőelefánti családi kastélyának is, holott az Edelsheimiek szintén nem voltak arisztokraták, csak a 19. században kaptak grófi címet.

Röviden: jobb, pontosabb lett volna, ha a nagypolgári és arisztokrata helyett más fogalmakkal próbálja meg jelezni a szerző, hogy milyen körből mutat be enteriőröket.

Nemcsak a munkát jegyző Somlai Tibor ismeretterjesztő szándéka, hanem önmagában, az enteriőrök miatt is elkelt volna utószóként némi társadalomtörténeti, történeti szociológiai eligazítás. Itt az olvasó összefoglalva tájékoztatást kaphatott volna olyasmiről, hogy a Terézvárosban, Lipótvárosban és néhány más helyen, illetve a vidéki városok egy-egy utcájában egy míves lépcsőházas, elegáns bérházban (azért ezek egy része ma is látható) a bérlakás lehetett előkelőbb, mint egy kisebb villa, sőt a nagypolgár, arisztokrata, ha nem kastélyban, villában lakott, többnyire bérelte otthonát, szinte ismeretlen volt a mai társasházi rendszer. Itt lehetett volna jelezni, hogy a nagyméretű lakások társbérletelésére már a Tanácsköztársaság alatt történt kísérlet, hogy a trianoni döntés némileg átrajzolta a felső tízezer

összetételét, hogy a *volt és nincs* nem a kommunista rendszerrel, hanem az úgynevezett őrségváltással, a zsidótörvényekkel és a holokauszttal, a náci és nyilas garázdálkodással kezdődött. (Utóbbiakra konkrét helyeken utal a szerző.) És itt lehetett volna kitérni olyasmire is, hogy egyáltalán mekkora kör lakhatott a bemutatottakhoz hasonló igényességű lakásokban, villákban, kastélyokban.

Ennek az igen szép könyvnek a belső arculatát a fotók határozzák meg, de a rövid, igényes magyarázószövegek mellett is jutott hely Bán Zsófia, a letűnt világ hangulatát felidéző előszavának, valamint egy kisebb művészettörténeti és egy másik, az enteriőrök fényképezéséről szóló írásnak is (előbbi szerzője Kiss Éva, az utóbbié Csengel-Plank Ibolya).

Somlai Tibor: Volt és nincs. Nagypolgári és arisztokrata enteriőrök 1900–1945. Budapest, 2012, Corvina. 272 oldal, 9900 forint.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Pető Iván: A megélt történelem színpada (Falú a városban: az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok. Szerkesztő Juhász Katalin. Budapest, 2012, L'Harmattan.)** „...a mikrokörnyezet »színpadain« játszódik közvetlen módon a történelem, amely itt...
2. **Almási Miklós: A megapénz telefonkönyve (Kolosi Tamás–Szelényi Iván: Hogyan legyünk milliárdosok? – avagy A neoliberális etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme. Corvina Kiadó.)** A milliomosok (és persze a milliárdosok – kevesen) hogyan lettek...
3. **Márton László: Vércseppben a tenger (Huszár Tibor: A pokol malmai. Szűcs Ernő AVH-s ezredes ügye és elágazásai. Budapest, 2009, Corvina.)** Huszár Tibor a sztalin rendszer magyar változatát esettanulmányokkal közelíti meg...
4. **Rainer M. János: Két szoba összkomfortunk a vitrinben (Valuch Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában. Mindennapi történelem sorozat, Budapest, 2006, Corvina. 192 oldal, 5990 forint.)** Rainer M. János Két szoba összkomfortunk a vitrinben Meddig...
5. **Almási Miklós: Egy angol úr a marslakóknál (Colin Swatridge: Marslakók földje, avagy Magyarország angol szemmel. A fordítás a Miskolci Egyetem műfordítói műhelyének munkája. Budapest, 2012, Corvina.)** Mikes Györgytől (George Mikestől) kölcsönzött a cím: a humorista azért...

Cimkék: **Pető Iván**